

ПРО КУЛЬТУРУ МОВИ І МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ

Тетяна ГОДОВАНЮК – доцент кафедри вищої математики та методики навчання математики Уманського державного педагогічного університету імені Павла тичини

Марина ЯРОВА – старший лаборант кафедри інформатики та ІКТ Уманського державного педагогічного університету імені Павла тичини

В сучасному інформаційному суспільстві фахівець має вміти швидко сприймати будь-яку форму мовлення, схоплювати необхідну інформацію, створювати монологи, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї професійної компетенції тощо. Слово є одним із інструментів професійної діяльності педагога. Від багатства словникового запасу, рівня культури мови і техніки мовлення значною мірою залежать професійна майстерність, імідж та успіх особистості. Будь-яка професійна діяльність потребує певних мовно-комунікативних умінь.

Мова і мовлення вчителя є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоутвердження його як особистості. В літературі існує досить багато визначень понять «мова» та «мовлення». Серед них:

– мова – це специфічно людський засіб спілкування, який являє собою систему знаків, що має соціальну природу і є створеною та закріпленою у процесі історичного розвитку діяльності членів суспільства [12];

– мова – це суспільне явище, найважливіший засіб влаштування людських стосунків [4];

– мова – це єдина, цілісна, складна система знаків: фонем (звуків), морфем (частин слова), слів, речень, яка служить для називання предметів, явищ об'єктивної дійсності та понять, є засобом спілкування, обміну думками і формування думок [6].

Формою існування мови є мовлення – конкретний, практичний вияв мови, «мова в дії», реалізація мови у різних сферах життєдіяльності. На думку С. Сергєєнкової [12] мовлення не існує і не може існувати поза будь-якою

мовою. З іншого боку, сама мова залишається живою тільки за умови, коли активно використовується людьми. Мова розвивається і вдосконалюється під час мовного спілкування. Мовлення і є формою актуального існування кожної мови. Отже, мовлення – це процес використання мови в спілкуванні.

Мовлення – це відображення думок людини, її світогляду з одного боку, а з іншого – це показник її ставлення до інших [1].

Одним із показників духовного багатства, розвитку та освіченості особистості є її вміння виражати свої думки за допомогою багатства мови. Саме спілкування є однією із основних потреб людини, а культура мовлення кожного робить його ще приємнішим.

Мова – це прояв культури, оскільки вони перебувають у одній поняттєвій площині і як духовні вартості органічно пов'язанні між собою. М. Пентилюк вважає, що «мова утримує в одному духовному полі національної культури усіх представників певного народу і на його території, і за її межами. Вона цементує всі явища культури, є їх концентрованим виявом» [8].

Плекаючи мову, дбаючи про її розвиток, оберігаючи її самобутність, ми зберігаємо національну культуру. Проблемі формування мовної культури особистості приділено велику увагу в дослідженнях Г. Богіна, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Карамана, О. Кучерук, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.

Використовуючи відомості історії української літературної мови, граматики, лексикології, словотвору, стилістики, культура мови виробляє наукові критерії в оцінюванні мовних явищ, виявляє тенденції розвитку мовної системи, проводить цілеспрямовану мовну політику, сприяє втіленню норм у мовну практику. Культура мови має регулювальну функцію, адже пропагує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови, хоча водночас живить її, оновлює. Можна зробити висновок, що культура мови – галузь знань, яка вивчає нормативність мови, її відповідність суспільним вимогам; індивідуальна здатність особи вільно володіти різними функціональними стилями.

Поняття «культура мови» за смисловим навантаженням відрізняється від поняття «культура мовлення». Культура мовлення – широкі і багатоаспектне поняття, але передусім – це грамотність побудови фраз, простота і зрозумілість

викладу, виразність, яка досягається вмінням дібрати потрібні слова, синтаксичні конструкції та активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення (тону, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації, дикції, правильна вимова слів), правильне використання спеціальної термінології. Отже, культура мовлення – упорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування. Саме тому, ми переконані, що педагогічна ефективність мовлення вчителя залежить від рівня володіння мовою, правильного добору мовних засобів, тобто від культури мови та мовлення.

Культура мовлення фахівця передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні елементи мовної культури вчителя.

Для вчителя математики культура мови і мовлення є зокрема невід’ємними складовими математичної культури. За визначенням С. Розанової «математична культура (індивідуальна) – це інтегральна характеристика особистості, яка у всій повноті на даний момент часу фіксує здатність цієї особистості адекватно сприймати доступну їй розумінню математичну складову наукової картини світу і вибудувати у відповідності з цим сприйняттям свою освітню, професійну, суспільну діяльність, творити свої морально-етичний та естетичний ідеали» [11]. До поняття математичної культури відносять математичну грамотність (термінологічна грамотність, обчислювальна культура, графічна культура) та навички математичного моделювання.

Як зазначав С. Березін, під математичною грамотністю розуміють уміння правильно застосовувати математичні терміни, наявність необхідних знань і відомостей для виконання роботи (вирішення проблеми) в конкретній предметній області [14]. О. Чашечникова вважає, що дане поняття має також включати в себе не лише термінологічну грамотність, але й правильну математичну мову (усну та письмову), обчислювальну та графічну культуру [13]. При гуманітарній орієнтації навчання математиці мова математики є однією з головних цілей навчання. Знайомство з нею є потужним засобом розвитку особистості. На нашу думку, навчання математиці, як і навчання українській мові, відіграє важливу роль у формуванні в учнів мовленнєвої культури. Але, водночас з тим, що математична мова є метою навчання, вона є і засобом навчання математиці, оскільки дозволяє розкрити зміст і значення математичних понять.

Під математичною мовою часто розуміють сукупність всіх засобів, за допомогою яких можна виразити математичний зміст. До таких засобів відносяться математичні терміни, символи, схеми графіки та інше. Кожна тема, яка вивчається в шкільному курсі математики, базується на математичній мові. Числові й алгебраїчні вирази є елементами математичної мови. За допомогою математичної мови перекладаємо звичайну мову на математичні терміни, рівняння, нерівності і т. д.

На відміну від літературної мови, у математичній – головне не образність і мелодійність, а істинність і чіткість. Формування грамотної математичної мови неможливе без знання специфічної наукової термінології. Так, наприклад, слова «згодом» і «потім» – синоніми, проте в математичній мові вживання першого є недоречним [10].

У безпосередньому зв'язку з розвитком мови знаходиться вимога виховання культури мовлення. Нерідко вчителі математики не звертають уваги, як говорить учень, але уважно слухають, що він говорить. На нашу думку такий підхід є неправильним. Вчитель математики повинен постійно стежити не тільки за змістом, але і за формою відповіді [2]. Не слід вважати, що виховання культури мовлення знаходиться в руках тільки вчителів мови та літератури,

оскільки кожна дисципліна в цій спільній справі важлива. І те, що може зробити математик, часом не під силу вчителю історії чи літератури. Дійсно, саме на уроках математики учень повинен звикати до короткої, чіткої, логічно обгрунтованої відповіді. Саме на уроках математики варто привчати його до того, що у співрозмові слід уникати слів і фраз, які не несуть смислового навантаження. Прикладом цього для учнів є вчитель.

Однак у мові вчителів часто виникають відхилення від літературних норм. Перш за все, це пов'язано з тим, що, як і в інших професійних групах, в учительському середовищі складається свій сленг, і він передається від покоління до покоління викладачів. Крім того, відхилення від нормативної мови часто виникають під впливом навколишнього мовного середовища – місцевих діалектів, побутової мови. Позначається і недостатня розробленість мовних нормативів, як у шкільних підручниках математики, так і в методичних посібниках для вчителів.

Важливо, щоб учителі математики постійно стежили за правильністю та точністю свого мовлення – правильним вживанням термінів, відмінюванням числівників, логічністю і доказовістю міркувань. Так, наприклад, дуже часто учителі допускаються типових помилок (які вже стали майже нормою) у вимові та, особливо під час читання числівників.

Неправильно	Правильно
<i>семидесяти</i>	<i>сімдесяти</i>
<i>семидесятий</i>	<i>сімдесятий</i>
<i>сімсотий</i>	<i>семисотий</i>

Крім того, читаючи математичні вирази пов'язанні з виконанням дій додавання і віднімання багатоцифрових чисел, учителі часто припускаються помилок у вимові при відмінюванні числівників. Наведемо конкретні приклади.

Дія	Неправильно	Правильно
380 325+1 507	до триста вісімдесяти тисяч	до трьохста восьмидесяти

	триста двадцять п'ять додати тисячу п'ятсот сім	тисяч трьохсот двадцяти п'яти додати одну тисячу п'ятсот сім
245 507+659786	до двісті сорок п'ять тисяч п'ятсот сім додати шістсот п'ятдесят дев'ять тисяч сімсот вісімдесят шість	до двохста сорока п'яти тисяч п'ятисот семи додати шістсот п'ятдесят дев'ять тисяч сімсот вісімдесят шість
839 007-97 865	від вісімсот тридцять дев'ять тисяч семи відняти двісті дев'яносто сім тисяч вісімсот шістдесят п'ять	від восьмиста тридцяти дев'яти тисяч семи відняти двісті дев'яносто сім тисяч вісімсот шістдесят п'ять
543 125 -52 709	від п'ятсот сорок три тисячі сто двадцять п'ять відняти п'ятдесят дві тисячі сімсот дев'ять	від п'ятиста сорока трьох тисяч ста двадцяти п'яти відняти п'ятдесят дві тисячі сімсот дев'ять

Тому, щоб уникнути таких помилок слід після слів «до» або «від» вставляти слово «число»: до числа двісті сорок п'ять тисяч п'ятсот сім додати шістсот п'ятдесят дев'ять тисяч сімсот вісімдесят шість, від числа вісімсот тридцять дев'ять тисяч сім відняти двісті дев'яносто сім тисяч вісімсот шістдесят п'ять.

Значна частка помилок в усному мовленні пов'язана з наголошуванням слів, оскільки наголос в українській мові нефіксований і, зокрема, у різних формах того ж самого слова він може змінювати своє місце. Наведемо також кілька прикладів найбільш вживаних слів, при вимові яких найчастіше учні, а іноді і вчителі, припускаються помилок.

Неправильно	Правильно
<i>д но</i>	
<i>н сти</i>	

<i>завда</i>	
<i>ння</i>	
<i>нт</i>	
<i>сере на</i>	
<i>с трія</i>	<i>я</i>
<i>м на</i>	

Оскільки усна і письмова мова взаємопов'язані, то вміння правильно письмово і усно висловлюватись вкрай важливі для вчителя. Саме тому важливим показником рівня розвитку культури мови та мовлення вчителя математики є також правильне вживання термінів. Дуже часто, наприклад, учителі під час розв'язування задач та оформлення їх запису неправильно вживають такі терміни як «розв'язання», «розв'язування», «розв'язок». Це в свою чергу є надалі основною причиною його неправильного вживання учнями.

Розв'язування – процес послідовних міркувань; *розв'язання* – опис процесу розв'язування у вигляді послідовності всіх міркувань, зокрема подане в символічній формі; *розв'язок* – кінцевий результат процесу розв'язування. Тому коли письмово оформляється процес пошуку розв'язку, то робиться це під рубрикою «*Розв'язання*».

Досить ефективним засобом для розвитку культури мови вчителя математики служить вироблення правильної писемної мови [2]. Від уроку до уроку вчителю математики слід намагатися вести роботу з вироблення стійкої звички охайно, відповідально ставитися до письмового оформлення розв'язання математичних задач, використовуючи необхідні пояснення, не допускаючи граматичних помилок, безглуздих скорочень слів.

Під час оформлення математичних записів на дошці вчитель повинен постійно слідкувати за правильність своїх записів у відповідності до встановлених норм. Так наприклад, якщо запис на дошці вимагає скороченого запису назв предметів, то їх записують однією буквою з крапкою в дужках

після числа (7 одиниць – 7 (од.)). У відповідях до задач назви предметів пишуть повністю (24 кілограми). Слова, що починаються на голосний, скорочують, як правило, до наступного голосного (умовні одиниці – ум. од.). У загальноприйнятих скороченнях одиниць виміру, ваги тощо, крапки не ставляться (кілограм – кг, метр – м). Крім того, назви предметних дій варто записувати повним словом (поділити, звести і т. д.).

Не звертають досить часто учителі увагу і на культуру запису багатоцифрових чисел, яка передбачає, що цілі числа, які виражаються кількома знаками, прийнято записувати, розбиваючи їх на класи за допомогою пропусків. Місце пропусків залежить від системи обчислення (при десятковій – кожен четвертий знак). Наприклад, 20 458 152, 1 578, 52 402.

Враховуючи всі наведені зауваження, ми вважаємо, що недоліки у культурі мови та мовлення можна попередити. Розпочинати роботу над цим варто ще під час навчання майбутніх учителів у педагогічному університеті. Тобто методична підготовка студентів до професійної діяльності має включати, зокрема, навчання студентів правильній вимові, написанню та вживанню математичних термінів, словосполучень, числівників тощо. Саме дотримання норм культури мови і мовлення робить висловлювання студента та вчителя чіткими та змістовними, а також допоможе нарівні з учителями словесності вирішити одне із вкрай важливих завдань сьогодення – допомогти учням оволодіти грамотною мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432с.
2. Гибш И. А. Развитие речи в процессе изучения школьного курса математики / И. А. Гибш // Математика в школе. – 1995. – № 6. – С. 2-5.
3. Зуева Д. А. Культура математической речи учителя: основные качества и условия их развития. / Д. А. Зуева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – В.112. – 2009.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – К., 2000.

5. Мацюк З. О. Українська мова професійного спілкування: 2-е вид. / З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич – К.: Каравела, 2008. – 352с.
6. Мацько Л. І. Культура української фахової мови / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 360с.
7. Околелова Л. П. О системе работы учителя математики / Л. П. Околелова // Работа по обобщению педагогического опыта. – 2007.
8. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К.: Вежа, 1994. – 240с.
9. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: 3-тє вид., перероб. і доповн. / О. Д. Пономарів – Тернопiль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248с.
10. Прядко Н. О. Формування математичної грамотності учнів старшої школи / Н. О. Прядко // Вісник Чернігiвського національного педагогiчного університету. Педагогiчні науки. – 2013. – Вип. 109. – С. 98-100.
11. Розанова С. А. Математическая культура студентов технических университетов / С. А. Розанова. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2003. – 176 с.
12. Сергєєнкова О. П. Загальна психологія: . Розділ 2.5. Поняття про мову і мовлення, їх функції / О. П. Сергєєнкова. – Київ, 2000.
13. Чашечникова О. С. Деякі аспекти формування математичної грамотності учнів / О. С. Чашечникова, М. В. Мельникова, Л. В. Носаченко, Ю. М. Тверезовська, Н. О. Шевченко // Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання математики: Матеріали Всеук. наук.-метод. конф. (3-4 грудня 2009 р., м. Суми). – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2009. – С. 103-105.
14. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.confdbt.2007/theses/Berezin.pdf>